

ÜCRETLE KUR'AN ÖĞRETME VE OKUMA MESELESİ

*Abdurrahman ÇETİN**

ÖZET

Kur'an okumak ve dinlemek, âyet ve hadislerle teşvik edilmiş bir ibâdetdir. İslâm tarihi boyunca müslümanlar bu hususta gereken titizliği göstermişler, Kur'an ile meşgûliyeti ibâdet neşesi içinde devam ettirmişlerdir. Buna bağlı olarak da, yapılan bu iş karşılığında, her zaman olmasa bile, bazı durumlarda ücret alınıp alınmayacağı; başka bir ifade ile, Kur'an öğretmenin veya okumanın ücret karşılığı yapılıp yapılmayacağı tartışma konusu olmuştur. İşte bu makalede bu konu etraflıca ele alınmakta ve bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır.

SUMMARY

The article argues the problem of teaching and reading Qur'an for money.

GİRİŞ

Kur'an okumak ve dinlemek, âyet ve hadislerle teşvik edilmiş bir ibâdetdir. Bir âyette: "Allah'ın Kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak harcayanlar, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler. Çünkü Allah, onların mükâfatlarını eksiksiz olarak öder ve onlara lütfundan, fazlasını da verir. Şüphesiz O, çok bağışlayan ve şükürün karşılığını bol bol verendir" (Fâtır 35/29-30) buyrulmuştur. Birçok hadiste de

* Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi ve İlahiyat Meslek Yüksekokulu Müdürü.

Kur'an okumayı ve dinlemeyi özendirici ifadeler vardır. Peygamberimiz (S.A.V.), Kur'an okuyanların, her harfe karşılık on sevap kazanacaklarını¹, okudukları âyetlerin kıyâmette onlar için birer nûr olacağını² ve âhiretteki derecelerini yükselteceğini³, dünyada kendileri için huzur kaynağı olacağını⁴ bildirmiştir. Bunun yanında okunan Kur'ân'ı dinlemek de sevap kazandıran güzel bir davranıştır⁵... Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerin, en hayırlı kişiler olduklarını⁶ açıklayan Allah'ın Elçisi, Kur'an'ı ezberleyen ve onunla amel eden hâfızların Allah'ın ehli ve seçkin kulları olduklarını⁷, cennete gireceklerini ve ayrıca aile fertlerinden, cehenneme girmeyi hak etmiş on kişiye şefaateceklerini⁸ bildirmiştir.

Bilindiği gibi ibâdetde esas olan, hiçbir maddî menfaat beklemeden yapılması, Allah rızasının gözetilmesidir, yani ihlâstır. Gösteriş için yahut dünyevî çıkar gözetilerek yapılan ibâdetler, dinimizce reddedilmiştir. Kur'an okumak da bir ibâdet olduğuna göre, acaba bunun karşılığında, bazı hallerde ücret almak doğru mudur, değil midir? İşte bu konuyla ilgili rivâyetlerin farklı yorumlanması sebebiyle olumlu ve olumsuz değişik görüşler ortaya çıkmıştır.

Burada öncelikle şunu ifade edelim ki, bu konuya yer veren eserlerin bazısında, ücretle Kur'an okuma ile, ücretle Kur'an öğretme bahislerinin birbirine karıştırıldığı; en azından, okuyucunun, böyle bir ayrılığın varlığına dikkatinin çekilmediği görülmektedir. Oysa, konu hakkında hüküm verirken, bunları birbirinden ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bunların her birinde ihtilâf konusu olan iş veya muhatap farklıdır; dolayısıyla varılacak sonuç da farklı olacaktır.

Biz bu makalemizde, ücretle Kur'an okumak ile, ücretle Kur'an öğretmeyi ayrı ayrı inceleyeceğiz. Böylece meseleleri birbirine karıştırmadan bir sonuca ulaşmaya çalışacağız.

ÜCRETLE KUR'AN ÖĞRETMEK

Ücretle Kur'an öğretmenin iki boyutu vardır: Birincisi, Kur'an öğreten

1 Bkz.: Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 16; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1.

2 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 341.

3 Ebû Davud, Vitr, 20; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 18; İbn Mâce, Edeb, 52; İbn Hanbel, age, II, 192, 471 ve III, 40.

4 Ebû Davud, Vitr, 14; Tirmizî, Kıraat, 12; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

5 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 31; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 247-248.

6 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 21; Ebû Davud, Vitr, 14; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 15; İbn Mâce, Mukaddime, 16; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 2.

7 İbn Mâce, Mukaddime, 16; İbn Hanbel, el-Müsned, III, 127.

8 Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 13; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

kimsenin, devletten ücret=maaş alması, diğeri de öğrencisinden maddi bir karşılık=ücret elde etmesidir. Şimdi bunları ayrı ayrı inceleyelim:

1- Kur'an öğretmenin yaptığı bu hizmet karşılığında devletten ücret alması ittifakla câizdir ve "bu konuda selef ve halef imamları arasında ihtilâf yoktur"⁹. Suffe ehlinin, birer tebliğci, mücâhid ve belli bir eğitimden sonra Kur'an öğretmeni de oldukları ve bunların ihtiyaçlarının, devlet başkanı olan Peygamberimiz tarafından, dolayısıyla beytü'l-mâl'den = devlet bütçesinden karşılandığı¹⁰ düşünülürse ve ayrıca Hz. Ömer ve Hasan Basrî'nin Kur'an öğretmenlerine maaş verdikleri gözönüne alınırsa bir tereddüte yer kalmaz. Nakledildiğine göre¹¹ Hz. Ömer, tayin ettiği Kur'an öğretmenlerine 15 dirhem¹², Hasan Basrî de 10 dirhem maaş vermiştir¹³.

Görüldüğü gibi, Kur'an öğretmenliği karşılığında devletten ücret almak tartışma konusu olacak bir husus değildir. Zaten aşağıda görüleceği üzere, ilgili rivâyetler, öğretmenin, öğrencisinden ücret almasıyla ilgilidir ve ihtilâf konusu olan da budur.

2- Öğretmenin öğrencisinden ücret alması: Bu konuyla ilgili rivâyetlerin farklı şekilde değerlendirilmesi sebebiyle, Kur'an öğreten kişinin, öğrettiği kimseden maddî bir karşılık alıp alamayacağı hususunda ihtilâf edilmiştir.

Konuyla ilgili görüşleri kaydetmeden önce, ihtilâfa sebep olan rivâyetleri nakledelim:

a) Abdullah b. Abbas, Peygamberimizin şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ . عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَحَقُّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابُ اللَّهِ .

"Karşılığında ücret aldığımız şeylerin en haklı olanı, Allah'ın Kitabı mukabilindeki ücrettir"¹⁴.

9 Kâmil Miras, Tecrid-i sarîh tercemesi, VII, 53.

10 Bkz.: Buhârî, Mevâkîf, 41 ve İstî'zân, 14; Müslim, Eşribe, 176. Suffe hakkında ayrıca bkz.: A Çetin, Kur'an ilimleri, s. 114-115.

11 el-Vadîn b. Atâ (147/764) şöyle demiştir: Medine'de üç öğretmen vardı, küçük çocuklara Kur'an öğretirlerdi. Hz. Ömer onların her birine her ay 15 dirhem verirdi. Bkz.: Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 124.

12 Hz. Ömer'in verdiği maaşın, 1995 yılı başlarındaki TL'in alım gücüyle 15 milyon TL. civarında olduğunu söylemek mümkündür. Gümüşün nisabı 200, koyunun nisabı da 40 olduğuna göre, demek ki o devirde bir koyun 5 dirheme alınabiliyordu. Dolayısıyla bir maaşla (15: 5=3) üç koyun alınabiliirdi. Bugün bir koyunun fiyatı 4 milyon TL. kabul edilirse, maaşın değeri (3x4=12) 12 milyon çıkar. O devirdeki insanların kira, yakıt, ulaşım, elektrik, su... vb. masrafları da olmadığına göre, alınan ücret, başlıca giyecek ve yiyecek için harcanıyordu diyebiliriz. O devirde olmayan söz konusu masrafları da ilâve ederek düşünürsek, o zamanki maaş alım gücünün, bugünün 15 milyon TL.'sine (yaklaşık 375 Amerikan Dolarına) denk olduğunu tahmin etmek mümkündür.

13 Buhârî, İcâra, 16.

14 Buhârî, İcâra, 16; hadisin uzun şekli, Buhârî, Tıb, 33-34'te nakledilmektedir.

Bu konuyu inceleyen birçok eserde bu hadis, bize göre bu bahisle ilgisi olmadığı halde, nedense ücretle ta'lime delil olarak gösterilmiştir. Oysa ilerde de görüleceği üzere bu hadis, ayrıntılı bir olay sonunda söylenmiştir ve Kur'an öğretimiyle bir ilgisi yoktur. Biz bu konuya dikkat çekmek için, hadisi -âdet üzere- buraya da aldık.

b) عَنْ عِبَادَةَ أَبِي الصَّامِتِ قَالَ : عَلِمْتُ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الْمُسَقَّةِ الْقُرْآنَ وَالْكِتَابَةَ فَأَهْدِي إِلَيَّ رَجُلٌ مِنْهُمْ قَوْسًا . فَقُلْتُ لَيْسَتْ بِمَالٍ وَأَرْمِي عَنْهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ سُرَّكَ أَنْ تَطْوِقَ بِهَا طَرِيقًا مِنْ نَارٍ فَأَقْبَلَهَا .

Übâde b. Sâmit şöyle söylemiştir: "Suffe ehlinde bazılarının Kur'an ve yazı öğrettim. Onlardan birisi bana (ok atılan) bir yay hediye etti. Kendi kendime: Bu bir mal değildir; ben bununla (savaşta) Allah yolunda ok atacağım, dedim. Bununla beraber, durumu Allah'ın Elçisine arzettim. Rasûlullah (S.A.V.) şöyle cevap verdi:

Eğer, (kıyâmet gününde boynuna) ateşten bir halka takılması hoşuna giderse, onu kabul et."¹⁵. Hadisin sıhhati şüphelidir¹⁶.

c) عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ : عَلِمْتُ رَجُلًا الْقُرْآنَ فَأَهْدِي إِلَيَّ قَوْسًا . فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَقَالَ : إِنَّ أَخَذْتَهَا أَخَذْتَ قَوْسًا مِنْ نَارٍ . فَردَدْتَهَا .

Übeyy b. Kâ'b şöyle dedi: "Bir adama Kur'an öğrettim. O da bana bir ok yayı hediye etti. Bunu Rasûlullah'a bildirdim. Şöyle buyurdu:

- Onu alırsan, ateşten bir yay almış olursun.

Bunun üzerine onu sahibine geri verdim"¹⁷. Hadisin sıhhati şüphelidir¹⁸.

Prof. Kâmil Miras, bu hadisleri şöyle değerlendirmektedir: "Bu hadislerin çoğunda, Suffe öğrencilerinin, öğretmenlerine hep ok yayı hediye ettikleri zikredilmiştir. Bunların hediye edecek başka şeyleri yok mu idi? Bunların hepsi de ok ve yay sahibi mi idi? Evet, başka şeyleri yoktu. Bunların ne derecede ihtiyaç sahibi yoksul olduklarını daha önce bildirdik. Sonra bunların hepsi mücâhid idi; hepsinin de sahip olduğu dünya malı ok ile yaydan ibaret idi... Birbirini görerek hocalarına yay hediye etmek istedikleri anlaşılıyor"¹⁹.

15 İbn Mâce, Ticârât, 8; Ebû Davud, Büyü', 36; Ahmed b. Hanbel, age, V, 315.

16 Hadis senedinde ismi geçen Esved b. Sa'lepe'nin "mechûl" olduğu nakledilmektedir. Bkz.: İbn Mâce, aynı yer.

17 İbn Mâce, Ticârât, 8.

18 Hadis senedinde ismi geçen Abdurrahman b. Selem sebebiyle, bu rivâyet hakkında isnâdı müzdarib'tir denilmiştir. Muzdarib fi's-Sened: Senedi birbirine muhalif şekilde rivâyet edilen hadistir. Cerrin 3. derecesidir. Huccet olmaz, yabana da atılamaz, itibar için nakledilir. Râvinin muzdaribü'l-hadis olması, zayıf olduğuna, hadisinin alınamayacağına delâlet eder. Bkz.: Müctebâ Uğur, Hadis terimleri sözlüğü, s. 301.

19 Kâmil Miras, Tecred-i sarin tercemesi, VII, 48.

Konuyla ilgili daha başka rivâyetler de vardır fakat bunlar, yukarda kaydettiğimiz hadislerden daha zayıftır²⁰.

Bazı rivâyetleri naklettikten sonra, şimdi de konuyla ilgili görüşleri özetleyelim:

a) İmam Ebû Hanife (150/767) ile İbrahim eh-Nehaî (95/713), ez-Zühri (124/741) ve bunlara tâbi olanlara göre, ücretle Kur'an öğretmek câiz değildir. Peygamberimiz: " **بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً** " : Benden bir âyet de olsa tebliğ ediniz²¹ buyurmuştur. Kendisi bu vazife karşılığında ücret almadığına göre, ümmetinin de almaması gerekir²². Hanefî müctehidlerinden "el-Hidâye"nin müellifi el-Mergî-nânî (593/1197) ve bu eserin şârihi İbnü'l-Hümâm (861/1457) gibi hanefî bilginlerinin de aynı kanaatte oldukları²³ kaydediliyorsa da, Mergî-nânî, zaruret sebebiyle buna izin verildiğini ve fetvanın da bu şekilde olduğunu bildirmektedir²⁴.

Hanefiler, Kur'an öğretiminin, yapılması gereken vecîbelerden birisi olduğunu; namaz ve oruç için ücret alınmadığı gibi, bu iş için de ücret alınmayacağını söylemişlerdir. Bir mâlikî fakîhi de olan müfessir Kurtubî (671/1273) ise, Kur'an öğretmenin, namaz ve oruçla mukayese edilemeyeceğini; çünkü bunların fâiline âit bir ibâdet olduğunu; Kur'an öğretmenin ise, müteaddî bir ibâdet olduğunu söyleyerek, bu görüşe karşı çıkmıştır²⁵.

Ancak, Hanefî mezhebinden olan Fahrüddîn Kâdîhân (569/1196) ve Molla Hüsrev (885/1840) gibi bazı bilginler de ücretin câiz olduğu görüşündedir. Bunlar, "istihsan" yoluyla; insanların Kur'an'a rağbetinin azaldığını, beytül-mâl'den verilen ücretin kesildiğini; hâfızların, geçim derdiyle başka mesleklere yöneldiklerini, fahrî ve hasbî tâlîm ve kıraatın azaldığını; bu bakımdan ücretle tâlîm yolunun açılması gerektiğini öne sürmüşlerdir²⁶. Hattâ Molla Hüsrev, daha da ileri giderek, ücretini vermeyenden, bunun zorla alınabileceğini söylemiştir²⁷.

b) İmam Şâfiî (204/819), İmam Mâlik (179/795), Ahmed b. Hanbel (241/855), İbn Hazm (456/1063) ve diğer bazı bilginlere göre de ücret almak câizdir. Öğretmen-öğrenci arasında karşılıklı anlaşma da yapılabilir. Ancak bir beldede, Kur'an öğretecek başka kimse yoksa, o zaman o kişiye Kur'an okutmak vacib olduğu için ücret alması câiz değildir²⁸.

20 Bunlardan bazılarını ve tenkidlerini görmek için bkz.: İbn Hazm, el-Muhallâ, IX, 23 vd.

21 Buhârî, Enbiyâ, 50; Tirmizî, İlim, 13.

22 Bkz.: Nevevî, et-Tibyân, s. 43; Askalânî, Fethu'l-bârî, IV, 372 ve X, 168; Aynî, Umdetü'l-kârî, XXI, 263.

23 Bkz.: Miras, age, VII, 45.

24 Bkz.: Mergî-nânî, el-Hidâye, III, 240.

25 Kurtubî, et-Tezkâr, s. 105.

26 Miras, age, VII, 50-51.

27 Aynı eser, VII, 52.

28 Nevevî, Sahihu Müslim bi şerhi'n-Nevevî, XIV, 188; İbn Hazm, el-Muhallâ, IX, 22; Miras, age, VII, 49-50.

c) Hasan Basrî (110/728), İbrahim en-Nehâî (95/793), İbn Sîrîn (110/728), Atâ b. Ebî Rebân (113/731), Şa'î (104/722), Ebû Kalâbe (104/722), Şu'be (160/776), Ebu'l-Leys es-Semerkindî (355/965), Kurtubî (671/1172), Nevevî (672/1273), İbnü'l-Cezerî (833/1429) ve Suyûtî (911/1505) gibi birçok kimse de, şart koşturmak kaydıyla ücret almanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Şart koşturmak ise câiz değildir. Bunlara göre, önceden şart koşulmadan verilen ücret alınabilir; çünkü bu hibe, hediye, sadaka kabilindedir. Peygamberimiz de bir muallim idi ve verilen hediyeleri kabul ediyordu²⁹.

Bizim kanaatimize göre, devletten maaş alan din görevlilerinin, Kur'an kursu hocalarının ve ilgili diğer öğretmenlerin, Kur'an öğretmek karşılığında, öğrencilerinden ücret talebinde bulunmaları doğru değildir; çünkü devlet, zaten onlara yaptıkları bu iş karşılığında maaş vermektedir. Ayrıca bu durumda onların, öğrencilerinden ücret dışında herhangi bir hediye kabul etmeleri de uygun değildir; bunun pedagojik ve psikolojik açıdan sakıncaları vardır. Çünkü hoca da, her insan gibi zaafı olan bir kimsedir; hediye veren öğrenciyle vermeyen öğrenciyi her zaman bir tutması, eşit davranması çok zordur. Bunun dışında, günümüzde birçok hayır dernekleri ve vakıflar mevcuttur. Hocanın ekonomik sıkıntısı varsa, öğrencinin hocasına bir şey vererek ona olan saygısını sarsmak ve hocayı da minnet altında bırakmak yerine, böylesi hayır kurumlarının hocaya yardımcı olması daha uygun olur.

ÜCRETLE KUR'AN OKUMAK

Birisi adına Kur'an okumak, yahut hatim indirmek karşılığında ücret almak konusunda eski bilginlerimize ait olumlu hiçbir görüşe rastlamadık. Bununla ilgili mülâhazalarımıza geçmeden önce, ilgili rivâyetleri nakledeyim:

a)

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : إِذْ نَطَقَ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ سَافَرُواهَا حَتَّى تَزَلُّوا عَلَيَّ حَيٍّ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ فَاسْتَعْلَفُوهُمْ فَأَبَوْا أَنْ يَضَعُوا فِيهِمْ فَبَدَعَ نَبِيَّهُ ذَلِكَ الْهَيِّ فَسَعَوْا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَوْ أَتَيْتُمْ هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ الَّذِينَ نَزَلُوا لَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ عِنْدَ بَعْضِهِمْ شَيْءٌ فَأَتَوْهُمْ فَقَالُوا يَا أَيُّهَا الرَّهْطُ إِنَّ سَيِّدَنَا لَدَعَّ وَسَعَيْنَا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ فَهَلْ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْكُمْ مِنْ شَيْءٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ نَعَمْ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرُفِي وَلَكِنَّ وَاللَّهِ لَقَدِ اسْتَضَفْنَاكُمْ فَلَمْ تَضِعُوا فَمَا أَنَا بِرَاقٍ لَكُمْ حَتَّى تَجْعَلُوا لَنَا جَعْلًا فَصَالِحُوهُمْ عَلَيَّ قَطِيعٍ مِنَ الْغَنَمِ فَانْطَلِقَ يَتَعَلَّ عَلَيْهِ وَيَقْرَأُ الْحَمْدَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَكَأَنَّمَا نَشِطَ مِنْ عِقَالٍ فَانْطَلِقَ

29 Bkz.: Zerkeşî, el-Bürhân, I, 457; Süyûtî, el-İtkân, I, 103; Nevevî, et-Tibyân, s. 43; Miras, age, VII, 49-50.

يُوشِي وَمَا بِهِ تَلْبَةٌ قَالَ فَأَوْفَوْهُمْ بِجَمَلِهِمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ ائْتِمُوا فَقَالَ الَّذِي رَقِيَ لَا تَفْعَلُوا
 حَتَّى تَأْتِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَذْكُرَ لَهُ الَّذِي كَانَ فَنَنْظُرَ مَا يَأْمُرُنَا فَتَقْدِمُوا عَلَيَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكُرُوا لَهُ فَقَالَ وَمَا يَدْرِيكَ أَنْهَا رَقِيَّةٌ ثُمَّ قَالَ قَدْ أَصَبْتُمْ ائْتِمُوا وَأَضْرِبُوا لِي سَعْتَكُمْ سَهْمًا
 فَضَحِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

Ebü Saîd el-Hudrî şöyle anlatmıştır:

Peygamber (S.A.V.)in ashâbından bir askerî birlik, görevli oldukları bir sefere gitti. Bunlar arap kabilelerinden birisine varıp, kendilerinin misafir edilmelerini istediler. Fakat o kabile, bunları konuk etmek istemedi (Onlar da yakın bir yerde konakladıkları). Bu sırada, kabilenin reisini bir akrep soktu. Bütün kabile halkı harekete geçip her çâreye başvurdu, fakat ona hiçbir şey şifâ ve fayda vermedi. Kabile halkından bazıları:

- Yakınıma inen şu kabile halkına gitseniz, belki bunların arasında çâre bilen kimse vardır, dedi. Bunun üzerine, kabile halkından bir grup bunlara geldiler ve:
- Ey cemaat. Resimizi akrep soktu, onun için her çâreye koştuk, hiçbir şey ona fayda vermiyor. İçinizde buna çâre bilen bir kimse var mıdır? diye sordular. Kafileden birisi:
- Evet, ben varım; ben okuyarak tedâvi ederim. Fakat, biz sizden konuklanmamızı istemiştik de siz bizleri konuk etmediniz. Artık şimdi ben de size, bizim için bir ücret tâyin etmedikçe, hastalıktan sığındırma duası yapmam, dedi.

Bir sürü koyuna anlaştılar. O şahıs, kabile reisinin yanına gitti; Fâtiha'yı okuyor, üzerine nefes ediyordu. Sonunda reis, sanki bukağısından çözülmüşçesine yürümeye başladı ve kendisinde hiçbir illet kalmadı. Kabile halkı, üzerinde anlaştıkları ücreti ödediler. Ashabtan bazıları:

- Bu koyunları taksim ediniz, dediler. Fakat dua eden sahabi:
- Hayır, bunu yapmayız; Rasûlullah'a gidip, olup biteni kendisine anlatalım, ne emrederse onu yapalım, dedi.

Peygamberin huzuruna vardılar ve durumu anlattılar. Rasûlullah o sahabiye dönerek:

- Fatiha'nın sığındırıcı tesirli bir dua olduğunu sana kim öğretti? diye iltifat etti. Sonra birlikteki ashabına:
- İsalet ettiniz. Şimdi taksim ediniz ve sizinle beraber bana da bir hisse ayırınız, buyurdu ve gülümsedi³⁰.

Aynı hadis, Buhârî'nin "Kitâbü't-tıb" bölümünde de Ebû Saîd el-Hudrî'den³¹, müteâkib bab'da ise Abdullah b. Abbas'tan nakledilmektedir. Bu son rivâyette, Fâtiha'yı okuyan kişinin aldığı koyunları, arkadaşlarının uygun bulmadıkları ve Medine'ye döndüklerinde, "Allah'ın Kitabı karşılığında ücret aldı" diye durumu Rasûlullah'a intikal ettirdikleri, onun da yukardaki gibi cevap verdiği kaydedilmektedir³².

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla hiçbir bilgin, bu hadisi, ücretle Kur'an okumak için bir delil olarak görmemiştir. İbnü'l-Cevzî (597/1201)'nin de bu hadisi şöyle te'vil ettiği nakledilmiştir: 1) Ebû Saîd'in (Allah'ın Kitabı ile) dua ettiği kabile ve reisleri kâfir idi; onların mallarını almak câizdir. 2) Misâfire ikram vâcib iken, bunlar müslümanları misafir etmemişlerdir. 3) Dua etmek, hâlis bir ibâdet olmadığından, ücret almak câizdir³³.

Bizce, yapılan bu te'viller pek mâkul olmasa gerektir. Çünkü, birisinden alınacak bir malın helâl veya haram sayılması, onun müslim veya gayr-i müslim olmasına göre değişmemelidir. Ayrıca misâfire ikrâm, müslümana gereklidir; müslüman olmayan için bunun vâcib olduğunu söylemek mâkul olmadığı gibi, misafire ikram etmedi diye, ondan alınacak malı helâl görmek de doğru olmasa gerektir. Bundan başka, dua karşılığında ücret alınabileceğini söylemek de kanaatimize göre yanlıştır; çünkü bu bir nevi -tabiri câizse- komisyon almak gibi bir şey olur.

Pekiye, öyleyse olayı nasıl değerlendirmek gerekecektir? Bunun cevabını hadis kitapları vermektedir: Dikkat edilirse bu hadis, hadis kitaplarının ya "tıb" bölümünde, yahut da "rukye" (hastaya okuyup şifa dilemek) bâb'ında nakledilmektedir. Demek ki bu bir tıbbî meseledir ve ilgili sahâbînin yaptığı iş de tıb ile ilgilidir. Yani Ebû Saîd, Kur'ân okuyarak bir hastayı Tedâvi etmiştir, bir tıp hizmeti vermiştir ve yapılan tıp hizmeti karşılığında da ücret almak câizdir. Peygamberimiz, kendisine yapılan tıp hizmeti karşılığında, ilgili kişiye ücretini

30 Buhârî, İcâra, 16; Müslim, Selâm, 65; Ebû Davud, Tıb, 19; Tirmizî, Tıb, 20; Ahmed b. Hanbel, age, III, 10. Ebû Davud, Fâtiha'yı sabah akşam üç gün okuduğunu; Tirmizî ise 7 defa okuduğunu ve 30 koyuna anlaştıklarını zikretmektedir.

31 Bkz.: Buhârî, Tıb, 33, 34.

32 Bkz.: Buhârî, Tıb, 34.

33 Bkz.: Miras, age, VII, 66.

vermiştir³⁴. İşte Ebû Saîd de, hastayı -mânevî yolla da olsa- tedâvi ettiği için, karşılığında ücret alması câiz olmuştur.

b)

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حِصْبَةَ أَنَّهُ مَرَّ عَلَى قَاصٍ يَقْرَأُ ، ثُمَّ سَأَلَ . فَاسْتَرْجَعَ ثُمَّ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَالْيَسَاءُ لِلَّهِ بِهِ حَافَةٌ سَبَّحِي أَقْوَامٌ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ يَسْتَلُونَ بِهِ النَّاسَ

İmrân b. Husayn, Kur'an okuyan ve sonra dilenen bir okuyucuya rastladı. Bunun üzerine musîbet anında okunan $\text{إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ}$ (Bakara 2/156) âyetini okudu ve sonra şöyle söyledi: "Rasûlullah (S.A.V.)'in şöyle buyurduğunu işittim:

- Her kim, Kur'an okursa, karşılığında ne ihtiyacı varsa Allah'tan istesin. Çünkü bir takım kimseler gelecektir ki, Kur'an okuyacaklar ve onu âlet ederek insanlardan dileneceklerdir"³⁵.

c)

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شَيْبَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اِقْرُوا الْقُرْآنَ وَلَا تَأْكُلُوا بِهِ وَلَا تَسْتَكْتَبُوا بِهِ وَلَا تَحْفُوا عَنْهُ وَلَا تَغْلُوا فِيهِ .

Abdurrahman b. Şibl'in bildirdiğine göre Rasulullah (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Kur'an'ı okuyunuz. Onu menfaat vesilesi yapmayınız. Onunla mal çoğaltmaya kalkışmayınız. Ondan ayrılmayınız. Onda haddi aşmayınız"³⁶.

d)

عَنْ سَلِيمَانَ بْنِ بَرِيدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ يَتَاكَلَى بِهِ النَّاسَ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَوَجْهُهُ عَظِيمٌ لَيْسَ عَلَيْهِ حَمِيمٌ .

Büreyde'den nakledildiğine göre, Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Her kim Kur'an okur ve onu, insanların malını yemeğe vesile edinirse, kıyâmet gününde, yüzü etten soyulmuş kemikten ibaret olarak gelir"³⁷. Hadisin sıhhati şüphelidir³⁸.

e) Aşağıda kaydedeceğimiz bazı âyetlerle bu konuyu irtibatlandırılar da olmuştur. Bu âyetlerde Yüce Allah meâlen şöyle buyurmaktadır:

34 Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre, Peygamberimiz kan almıştı ve bunu yapan kişiye iki sa' buğday (veya hurma) vermiştir. Bkz.: Buhârî, Tıb, 13. Abdullah b. Abbas da, Peygamberimizin kan aldığını ve kan alan kişiye ücretini verdiğini bildirmiştir. Bkz.: Buhârî, Tıb, 17.

35 Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 20; İbn Hanbel, age, IV, 432 ve 439.

36 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 428; Beyhakî, Şuabü'l-İmân, II, 532; el-Hindî, Kenzû'l-ummâl, I, 511.

37 Beyhakî, age, II, 533; el-Hindî, age, I, 616.

38 Bu rivâyet, Süyûtî'ye göre hasen (bkz.: Câmiu's-sağîr, II, 178); diğer bazı bilginlere göre de zayıf'tır (bkz.: Feydu'l-kadîr, VI, 196).

"Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirmiş bulunduğum (Kur'an)a inanın ve onu inkar edenlerin ilki siz olmayın. Benim âyetlerimi az bir karşılık ile satmayın ve benden korkun!" (Bakara 2/41).

"Allah'ın indirdiği Kitaptan bir şeyi gizleyip, onu az bir paraya satanlar var ya, işte onların yeyip de karınlarına doldurdıkları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için acı bir azap vardır" (Bakara 2/174).

"Allah, kendilerine Kitap verilenlerden "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz", diye söz almıştı. Fakat onlar, verdikleri sözü sırtlarının ardına attılar (kulak ardı ettiler) ve onu az bir dünyalığa değiştirdiler. Yaptıkları alışveriş ne kadar kötü!" (Âlû imrân 3/187).

"Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda hidâyet ve nur vardır. Kendilerini Allah'a teslim etmiş Peygamberler onunla yahudilerle hükmederlerdi. Allah'ın Kitabını korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş zâhidler ve bilginler de (onunla hüküm verirlerdi). Hepsi ona (doğruluğuna) şahitlerdi. (Yahut: Onu gözetleyip kollarlardı). (Şu halde) (ey yahudiler ve hakimler), İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Âyetlerimi az bir bedel ile satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kafirlerin ta kendileridir" (Mâide 5/44).

Yahudi bilginleri, Tevrat'ta Peygamberimizin vasıflarını görmüşler ve onun son Peygamber olduğunu anlamışlardı. Fakat inanıp bu gerçeği açıkladıkları takdirde, makam ve rütbelerinin elden gideceğini, gelen hediyelerin kesileceğini ve menfaatlerinin zedeleneceğini düşündükleri için, inkar ettiler. İlgili Tevrat âyetlerini ya gizlediler, ya değiştirdiler yahut da kasten yanlış yorumladılar. Böylece Allah'ın âyetlerini dünya menfaati karşılığında -gizleyerek, değiştirerek, yanlış yorumlayarak- satmış oldular³⁹. Bu âyetlerde Yüce Allah, dünyalık çıkarları bozulacağı için gerçekleri gizleyenleri şiddetle kınamaktadır. Oysa dünya hayatı ve dünyada bulunanların tamamı, âhirete göre pek azdır (kalîl), pek değersizdir: "De ki: Dünya geçimi (menfaati) azdır (önemsizdir), Allah'tan sakınanlar için âhîret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez" (Nisâ 4/77). "Dünya hayatının geçimi (faydası) âhîretin yanında pek azdır" (Tevbe 9/38).

İşte, Allah'ın âyetleri karşılığında dünya menfaati peşinde koşanlar, menfaat için hakkı gizleyenler böyle bir aldanışa düşmüş olurlar.

Naklettiğimiz bu âyet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere, ücretle Kur'an okumanın câiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Böyle bir uygulamanın Kitap ve Sünnette yeri yoktur ve her ikisine de uygun düşmeyen aykırı bir davranıştır.

39 Bkz.: Süleyman Ateş, Tefsir, I, 155-156.

Günümüzde yaygın bir şekilde görülen, bir kimsenin geçmişleri için hatim siparişi vermesi ve başkası adına ücretle hatim okuma uygulamalarının da câiz olmadığı ve dinde yerinin bulunmadığı, yukardaki delillerden anlaşılmaktadır. Bu konuda müctehidlerin ve mezheb imamlarının hiçbirisinin olumlu görüşü yoktur. Daha önemlisi, böyle bir tatbikat, ne Peygamberimiz ve ne de sahâbe devrinde görülmüş ve yapılmış değildir. Öte yandan, Kur'an okumak bir ibâdetdir; ibâdet de sadece Allah rızası için yapılır. Bunun dışında başka bir maksat gözetilerek yapılan her türlü davranış, görünüşte ibâdete benzese bile, gerçekte hiçbir ibâdet değeri taşımaz. İbâdet olmayınca da sevabı olmaz; olmayan sevap da başkasına bağışlanmaz. Üstelik, ölüye hatim okunacak diye dîni bir yükümlülük de yoktur. Bu tür uygulamaların, müslümanların Kur'an ile doğrudan irtibat kurmalarını engellemesi bakımından çok daha zararlı sonuçları da ortaya çıkmaktadır ki, biz bu konuya başka bir makalemizde temas etmiş bulunuyoruz⁴⁰.

Fıkıh kitaplarında da bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Reddû'l-Muhtâr'da kaydedildiğine göre; ücretle Kur'an okumanın sevabı yoktur.. Ücretle Kur'an okuyan, bu işten menedilir... Kur'an okuma karşılığında ücret veren de alan da günahkârdır... Alınan para haramdır... Para karşılığında cüz okumak câiz değildir; çünkü bunu okuyan, maddî çıkar için okumaktadır; eğer ücret olmasaydı, kimse kimseye Kur'an okuyuvermezdi, böyle bir niyetle okununca da, sevap nasıl olmaz... Kezâ, birisinin, ücret karşılığı Kur'an okunmasını vasiyet etmesi de câiz değildir, etse bile vasiyet yerine getirilmez. Aynı şekilde, kabristanda Kur'an okumak için birisini tutmak, yahut tutulmasını vasiyet etmek de câiz değildir⁴¹.

SONUÇ

1- Kur'an okumak ve dinlemek, dinimizce ibâdet olarak kabul edilmiştir. Müslümanlar, tarih boyu bu hususta gereken titizliği göstermişler, Kur'an ile meşgûliyeti bir ibâdet neş'esi içinde devam ettirmişlerdir. Bunun sonucu olarak, yapılan bu iş karşılığında, her zaman olmasa bile, bazı durumlarda ücret alınıp alınmayacağı; başka bir ifade ile, Kur'an öğretmenin ve okumanın ücret karşılığı yapılıp yapılmayacağı tartışma konusu olmuştur.

2- Kur'an öğreten kişinin, yaptığı bu hizmet karşılığında devletten ücret=maaş alması ittifakla câiz görülmüştür.

3- Öğretmenin, öğrencisinden ücret alması ise tartışma konusu olmuştur: Bazıları bunu câiz görmemekte; bazıları ise, şart koşmadan verilen ücretin hibe,

40 Bkz.: A. Çetin, Hatim indirme ve hükümleri, UÜİF Dergisi, C. 4, Sayı: 4, s. 29-55 (Bursa, 1993).

41 Bkz.: İbn Âbidin, Reddû'l-muhtâr, V, 35. Ayrıca bkz.: Hayreddin Karaman, İslâmın ışığında günün meseleleri, I, 74-76.

hediye ve sadaka kabilinden alınabileceğini söylemektedir. Diğer bir görüşe göre de, öğretmenin öğrencisinden belli bir ücret üzerinde anlaşıp onu alması câizdir. Bizim kanaatimize göre, devletten maaş alan din görevlilerinin ve ilgili öğretmenlerin, öğrenciden ücret talebinde bulunması uygun değildir; ayrıca hediye kabul etmelerinin de pedagojik ve psikolojik açıdan sakıncaları vardır. Hocanın, ekonomik sıkıntısı varsa, ilgili dernek ve vakıfların hocaya yardımcı olması daha uygun olur.

4- Birisi adına ücretle Kur'an okumak ise ittifakla câiz değildir. Çünkü Kur'an okumak bir ibâdetdir; ibâdet de sadece Allah rızası için yapılır. Bunun dışında başka bir maksat gözetilerek yapılan her türlü davranış, görünüşte ibâdete benzese bile, gerçekte ibâdet değeri taşımaz. İbâdet olmayınca da sevabı olmaz, olmayan sevap da başkasına bağışlanmaz.

5- Çoğunluğun görüşüne göre, ücret karşılığı olmadan ve ibâdet niyetiyle Kur'an okuyup, sevabını geçmişlere bağışlamak câizdir ve müslüman ölümlerin bu mânevî ecirden faydalanmaları umulur. Ancak, işe ücret veya başka bir menfaat karışırsa, bu ibâdet olmaktan çıkacağı için, sevap elde edilemeyeceği gibi, okuyanlar ve okutanlar açısından sorumluluk gerektiren bâtil bir bid'at ve davranış olur.

6- Ücret karşılığı Kur'an okumayı/hatim indirmeyi âdet edinenlerin, hem kendileri hem de aile bireyleri üzerinde maddî ve mânevî olumsuzlukların, üzüntü ve sıkıntılarının sıkça görülür olması da dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Beyrut-ts.
Askalânî, İbn Hacer, Fethu'l-bârî, Beyrut-ts.
Ateş, Prof. Dr. Süleyman, Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri, İst.-1988.
Aynî, Mahmud b. Ahmed, Umdetü'l-kârî, Beyrut-ts.
Beğavî, Huseyn b. Mes'ûd, Şerhu's-sünne, Dımaşk-1977.
Beyhakî, Şuabü'l-îmân, Beyrut-1990.
Buhârî, el-Câmiu's-sahîh, İstanbul-1979.
Dârimî, es-Sünen, Mısır-ts.
Ebû Davud, es-Sünen, Mısır-1952.
Hindî, Ali b. Abdülmelik, Kenzü'l-ummâl, Beyrut-1979.
İbn Âbidin, Reddü'l-muhtar, Beyrut-ts.
İbn Hazm, el-Muhallâ, Beyrut-ts.
İbn Mâce, es-Sünen, Mısır-ts.
Karaçam, Doç. Dr. İsmail, Kur'an-ı Kerim'in faziletleri, İst.-1980.
Karaman, Prof. Dr. Hayreddin, İslâmın ışığında günün meseleleri, İst.-1993.

Mergînânî, el-Hidâye, Mısır-ts.
Miras, Prof. Kâmil, Tecrid-i sarîh tercemesi, Ankara-1970.
Münâvî, Feydu'l-kadîr, Beyrut-1972.
Müslim, el-Câmiu's-sahîh, Mısır-1955.
Nevevî, Sahîhu müslim bi'şerhi'n-Nevevî, ys. ts.
Nevevî, et-Tibyân, Beyrut-1986.
Süyûtî, el-Câmiu's-sağîr, Kahire-1954.
Süyûtî, el-İtkân, Beyrut-1973.
Tirmizî, Sünen, Kahire-1962.
Zerkeşî, el-Bürhân, Mısır-1972.